

УДК 101(075.8)

В. Ф. Капіца
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії і соціальних наук
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

НООСФЕРОГЕНЕЗИС БУТТЯ Й ОНТОЛОГІЧНА СТРУКТУРА НООСФЕРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ЯК КУЛЬТУРОСФЕРИ І КРЕАТОСФЕРИ НООСФЕРНОГО СВІТОРОЗУМІННЯ

Сучасний суспільний і науково-технічний прогрес набуває все більш виразного техногенного характеру, що пригнічує «натуральні сили» природи, духовно-творчі сили людини, руйнує соціоприродні сили розвитку суспільства. Постає питання: як саме протидіяти духовній і культурній деформації людства, екологічній кризі природи й суспільства, що призводить до загального колапсу техногенної цивілізації; на яких нових світоглядних засадах припинити деградацію наявної соціоприродної системи, сформувати перспективне та оптимістичне світорозуміння «антропогенного прогресу» людства в його вищих креативних початках, у ноосферогенезисі й «онтологічному русі» до вищих космоноосферних рівнів буття? Це проблема поки що не має достатньо розроблених засад свого вирішення. Стан розробки проблеми та наукових досліджень ноосферогенезису природи й людства фактично знаходиться на рівні первинних концепцій В. Вернадського, Тейяра де Шардена і Е. Леруа. Гносеологія, епістемологія й методологія ноосферного розуміння світу, ноомислення та ноопізнання практично ніяк не представлені у філософії науки. Ноосферне розуміння світу певним чином збагатили розробки із синергетики Г. Хакена, І. Пригожина й І. Стенгерса, ідеї щодо поєднання «вчення про ноосферу», розумових процесів, інформатики та синергетики в розробках Н. Моїсеєва, М. Кузнецова, В. Казначєва, Е. Князевої й С. Курдюмова та «ноосферизм» А. Субетто. У національній філософії – це близькі до розуміння ноосферопроцесів концепції про «синергетичні закономірності» А. Євтюка, «інформоенергетичні технології» В. Чумаченко, «розумної речовини» В. Базулука, намагання розробити «енциклопедію ноосферних знань» для «людини й суспільства» у викладанні російських дослідників: В. Василенка, С. Григор'єва, В. Патрушева, О. Анісімова, Г. Атаманьчука, В. Батуріна та інших. Авторські концепції і проведені дослідження свідчать, що первинний ноосферогенезис буття й людства починається на природному «натуралізованому» креативно-синергетичному підґрунті, «первинній креативності» самої природи. Тобто не лише суто «природній біосферності» й вітальності, а й «соціосферності» суспільства як другої природи, суспільних ноосферореальнісних процесів із власною «креативною синергетикою» та культуросферним генезисом соціального буття до високорівневої онтологічної структури та з переходом у більш високий онтологічний вимір. Світоглядне усвідомлення цього на духовно-творчому підґрунті різних типів і різновидів світоглядної культури суспільства й зумовлює виникнення ноосферного світорозуміння. Ноосферне розуміння світу дає змогу сприймати та усвідомлювати креативно-синергетичну реальність як культуросфери і креатосфери, де налагоджуються процеси ноосферогенезису й розвитку ноосферного буття. Це зовсім новий «буттєвісний ареал» людства, що приймає земно-космічний масштаб і включається в процеси всесвітнього космогенезису. Подібне й досягається ноосферним світорозумінням, яке виникає-«твориться» не одномоментно, а проходить певні культурно-історичні етапи свого розвитку відповідно до особливостей культурогенезису природи й суспільства та природознавчо-світоглядного й менталодуховного зростання соціуму. Це свого роду є «піднесення і зростання» природи від первинних її утворень як «першої природи» до вищого стану креативно-синергетичної реальності

й ноосферного буття четвертого та п'ятого «природного рівнів». Подібне відбувається послідовно через другий, третій і подальші «природні рівні» ноосферогенезису з підняттям на найвищий рівень ноосферного світорозуміння.

Актуальність проблеми вбачається у виявленні нового світорозумового, понятійно-осмисленого, семантичного погляду на світ і буття, що далеко виходить за межі суто «почуттєвого світогляду» й піднімається на рівень (та у вимір) позапочуттєво-ментального, духовно-творчого світорозуміння. А відповідно до нього, здійснюється перехід і «вихід» у континуум і метамасштаб ноореальності в граничному координатно-метасистемному вимірі космосфери та космоноосу, куди прагне людство як «космічна цивілізація».

Звідси й мета розробки – створення науково-методологічних засад ноосферного світорозуміння, а на цій основі виявлення й дослідження онтологічної структури ноосферної реальності, що утворюється в ході ноосферогенезису буття до рівня його природно-космічного масштабу як єдиної цілісної-функціонуючої, «холістичної реальності» нообуття.

Предмет дослідження становить вивчення практичних можливостей світорозумового та діяльнісного оволодіння ноосуб'єктами власними й космоприродними менталодуховними силами в спектрі їх креативно-синергетичних дій, духовно-творчих виявлень та ефективної реалізації як людських сутнісних сил.

Наукова новизна полягає в розкритті креативно-синергетичного й духовно-творчого механізму трансформації почуттєвих світоглядних уявлень у понятійно-позачуттєві й менталодуховне ноосферне світорозуміння, котре може бути культуросферно-опредмечене та креатосферно-об'єктоване в ноосферному бутті особистої, суспільної й наукової творчої самореалізації. Наукова новизна полягає також у розкритті процесу становлення буттєвісної структури ноосферної реальності та виявленні креативно-синергетичного механізму ноосферогенезису буття, у встановленні інтенційної референції духовно-творчих дій із формування ноосферного світорозуміння шляхом його природно-дійсної «актуалізації», «культуросферної натуралізації» й синергофазових «періодичних переходів» у креативно-синергетичних «трансформативних синтезах» реальності більш високого ноосферного виміру. Основний матеріал подано в певній послідовності «первинного» та подальших ноогенетичних і креативних процесів «ноосферизації» буття з одночасною трансформацією світоглядних уявлень у ноосферне світорозуміння.

Первинний ноосферогенезис на природному креативно-синергетичному підґрунті «натуралізації буття» в онтоноосферній вимірності.

Перша природа. Вона формується як певний стан виявлення буття матеріальних тіл, їх існування в просторі й часі в дуже довгому космічному процесі сферогенезису та онтогенезису з виникненням стабільних планетарно-космічних утворень, котрі мають певну структурну організацію. Але це ще не сама «перша природа», а тільки передумова її виникнення, бо «проста» неорганічна структурна організація космічних тіл і планет забезпечує їх існування тільки як «неоживлених світів». Для Землі це, наприклад, сферний геод із твердою поверхністю – літосферою, для Місяця – «соленоїд», Марса – «марсоїд» тощо. Більш складна сферна організація планети представлена

гідросферою, атмосферою, іоносферою, магнітосферою, внутрішньогеоферною структурою (плазма, магма й те, чого наука ще не знає), котрі забезпечують стабільний температурний режим планети та існування всіх сфер у певному балансі – гомеостазі, їх прогресивний онтогенез у напрямі більш складних неорганічних утворень. Усі вони існують як єдина неорганічна система або, за Дж. Сантаяною, у вигляді неорганічного або «мінерального царства». Подібний «гомеостаз 1-го роду» і створює умови для появи органічних структур у разі загального процесу «космічної еволюції» (К. Ціолковський) і локального процесу «планетарної еволюції» взаємно врівноважених сфер планетного буття. Первинні біоценози (коацерватні клітини тощо) дають поштовх біоеволюції в напрямі створення планетарної біосфери органічних структур із більш складною структурною організацією. Зараз сучасною наукою подібні процеси визначаються як «сфера життя» або вітосфера. У сукупності неорганічних і органічних структур подібна «онтологічна організація» планетарного буття й фіксується як «природа». Вона являє собою певний «синтез буття» неорганічних та органічних тіл, що в процесі еволюції «помножує буття», створюючи його найбільш різні види, форми та рівні внаслідок взаємообміну речовиною й енергією, трансформації сонячної енергії в напрямі всезагального природно-еволюційного розвитку. Біосферогенез значно прискорює сферогенез та онтогенез і водночас суттєво змінює наявний гомеостаз неживого й живого буття неорганічних та органічних структур у їх синтетичній взаємодії. Тому й виникає нова сфера природного буття.

Друга природа. Вона виникає як людське суспільство, має більш високий «природний рівень». Але при цьому «перша природа» співвідносно до суспільства розглядається як «основа людського буття», а «суспільство – як частина природи». Тому «в більш вузькому розумінні «природа» – це частина об'єктивного світу, з яким взаємодіє суспільство» [1, с. 280, 281, 282]. У більш «широкому розумінні слова» суспільство центрує навколо себе природу як всезагальне «природне явище», у сфері якого людина та все суспільство розвивають свою життєдіяльність [1, с. 282–283]. Це так звана «інваєроменталістська концепція», що має своїм підґрунтям світоглядне бачення коеволюційного розвитку природи й людини, природи та суспільства в їх безпосередньому зв'язку і взаємодії. Тому й суспільство в подібному аспекті розглядається як «природне суспільство», що може існувати тільки в природному «середовищі» (природі як «середовищі»), в органічному поєднанні біосфери та суспільства як «соціосфери». Але екологічні проблеми, котрі виникли в суспільстві останнім часом, показали, що суспільство може існувати й відносно самостійно як соціосфера поза її гармонізованою взаємодією з біосферою, особливо якщо соціосфера починає перетворюватися на соціотехносферу [2]. Техногенез соціуму швидко здійснюється після науково-технічної революції 60-х років минулого століття, коли почало створюватися «технізоване», а надалі й повністю техногенне середовище проживання і життєдіяльності людей. Сформоване штучне середовище у вигляді глобальної соціотехносфери і є «друга природа» Землі, що виникла внаслідок промислово-індустріальної та науково-технічної діяльності людини й суспільства. «Перша природа» все більше перетворюється на «зовнішню», «неокультурену» чи «малокультурену» природу, в просте «фізико-географічне середовище», на відміну від «економіко-географічного середовища» окультуреної «другої природи». У разі наростаючої «природоперетворювальної» діяльності суспільства у створеній ним «другій природі» порушується природний «гомеостаз 1-го роду» й виникає потреба в новому балансі земних сфер буття, а саме в налагодженні «гомеостазу 2-го роду». Конкретно це перехід від «циклів у натуральних системах» (природних) до «циклів у штучних системах», у яких «штучні процеси – результат творення людини» [3, с. 93, 98]. Виникає новий стан ба-

лансу земних сфер – це вже «відносна рівновага систем» із необхідністю витримувати певні «вимоги відносно рівноваги систем» «першої» і «другої» природи [3, с. 87–88]. Більше того, в планетарному існуванні людського суспільства стало вкрай необхідно, виходячи з подібних змін у геосферогенезі земного буття, дотримуватись певних «принципів взаємозв'язку натуральних і штучних процесів» [3, с. 101–102]. Принципи природно-суспільного взаємозв'язку та взаємодії можна визначити сукупно як первинні принципи необхідності (детермінованості) розвитку креативно-синергетичної реальності, ноосферного буття й ноосферного світорозуміння. А відповідні цим принципам фундаментальні «аксіоматичні застереження» – як первинні принципи достатності для ініціювання розвитку ноосферного буття і світорозуміння. У них фіксуються первинні синергетичні ефекти у взаємодії природи й суспільства, котрі ініціюють нові світоглядні ідеї в напрямі розвитку ноосферного світорозуміння. На цій основі геосферосистему «природа – суспільство» та соціосферу як «другу природу» можна «вивести на рівень забезпечення глобальної врівноваженості і сталості всієї понадвілької Геосистеми, котра визначає найважливішу цінність – тривалість життєвого циклу людства на Землі» [3, с. 112–113]. Проте, починаючи з Нового часу, «коливання сталості і врівноваженості систем» у зв'язку з техніко-економічним розвитком суспільства мають тенденцію до зростання й підвищуються до межового рівня екологічної кризи та природного колапсу [3, с. 113]. Незбалансованість економічних циклів від тривалості циклів із «широким кроком» у 55 років (Н. Кондратьєв) перейшла на тривалість до «середнього кроку» в 10 років (К. Жингляр), і зараз матеріально-економічне підґрунтя соціуму «трясе» кожні 3–4 роки (Дж. Кітчін) [3, с. 114]. Тобто суспільство у своїй життєдіяльності переходить у режим перманентних соціальних осциляцій і турбулентності, що призводять до суспільних флуктуацій, котрі, за Г. Хакемом, можуть завершитись суспільною біфуркацією та поглинанням у хаотичний стан повної розбалансованості й невірноваженості [4, с. 307]. Імовірність виникнення подібної ситуації в загальному філософсько-методологічному значенні та в аспекті ноосферно-синергетичного світорозуміння пов'язана з дією так званого «принципу доповненості». Так, суспільна соціосфера виникає завдяки тому, що в природній біосфері з появою *homo sapiens*, людства, людських спільнот і соціуму починає діяти принцип «соціальної доповненості, котрий піднімає рівень вимірності природи за формулою $Pr+1(\text{соц. дод.})=\text{Соціум}$ [5, с. 418]. «Соціальна доповненість» суспільства – це додатковий ступінь свободи», можливість і здібність людей діяти більш вільно, здійснюючи свою «свободу волі» та «право вибору». Недосконалість суспільної організації внаслідок соціальної ентропії і призводить до турбулентних процесів, суспільної дезорганізації й дегуманізації з можливістю тотальної соціальної катастрофи. Тому об'єктивно і створюються умови для подальшого сферогенезу земного буття на підґрунті соціогенезу суспільства у вищій природній стан.

Третя природа. Вона виникає у вигляді *культуросфери* природи й людства, виникає в разі дії принципу «духовної доповненості» за формулою: $Susp+1(\text{дух. дод.})=\text{Культ}$ [5, с. 418–419]. На підґрунті культурних взаємодій щодо створення духовних цінностей і духовно-ціннісного обміну знаннями в різних формах їх духовно-творчої і предметно-креативної реалізації й виникає *культура духовно-творчого буття на Землі як «гомеостаз 3-го роду»*. На цьому рівні реалізуються вищі можливості земного буття у сфері культури, в якій здійснюється перехід від речовинно-енергетичного обміну до креативно-синергетичних взаємодій, котрі усвідомлюються й осмислюються, поняття і категорії ноосферного світорозуміння.

Проте зараз ми спостерігаємо, по суті, конфлікт суспільства з природою та суспільства із самим собою внаслідок нещадної експлуатації «другою» природою

«першої» природи, самоексплуатації «другої природи» в результаті несправедливої соціальної й політичної організації суспільства. Вплив такої ворожої першоприроди «соціотехносферної Мегамашини» поширюється на всі земні оболонки, а також численні зв'язки між ними, кругообіг речовини та енергії, на дію радіаційних, тектонічних і космічних факторів. У людства в разі надбання більшої свободи у своїй життєдіяльності, в засобах, способах і формах впливу на першоприроду склалась ілюзія незалежності від «першої природи» та її законів. Наявне природокористування – це нещадна експлуатація першоприроди в найгірших формах, «викачка» її ресурсів до критичної межі. Тільки зараз людське суспільство починає усвідомлювати необхідність «виробництва й відтворення самого природного середовища». І мова йде не тільки про те, що «людина об'єктивно стала активним початком уже не тільки в соціальних, а й підвладних їй природних процесах», а більше про такий «узгоджений розвиток, що зветься коеволуцією природи та суспільства» [6, с. 224–225]. Подібну коеволуцію «першої» і «другої» природи забезпечує саме культура й культуросфера як «третя природа». Так, П. Гуревич визнає, що «культура – це природний феномен хоча б тому, що її творець – людина як біологічне створіння», «без природи не було б культури, тому що людина, яка живе в природному середовищі, створює свій штучний, рукотворний світ, використовуючи ресурси природи». І тут робить несподіваний висновок: «Якби людина не переступала меж природи, вона залишилась би без культури. Отже, культура передусім є акт подолання природи, створення того, що може надбудуватись над природою» [7, с. 32–33]. Це вже знайома й непродуктивна ідея «подолання природи» шляхом її нищівної експлуатації та потворної «перебудови». На нашу думку, *культура є певна духовна якість суспільної життєдіяльності*, вона функціонує й розвивається як головний духовно-творчий засіб відтворення суспільної життєдіяльності. Культура охоплює весь історичний досвід людства, втілює непромінальні загальнолюдські цінності, відтворює та збагачує ці цінності шляхом взаємодії культур. Духовно-творчі цінності культуротворчості й детермінують *буття людини в культурі, де головною цінністю є сама людина як живе буття культури* [5, с. 196–197]. «Духовний універсум» культури стає предметним завдяки «духовним інтертекстам»: зміслам, значенням, семантиці й полісемантичності, когнітивності, креативності тощо [8, с. 300–317]. Саме цей «духовний універсум» згодом починає перетворюватись у культуросфері «третьої природи» в ноосферне світорозуміння.

Культура в «синергетичній трактовці культурної динаміки» є така соціальна організація, в котрій спостерігається «підвищення впорядкованості системи» й сам «хаос конструктивний у своїй руйнівності, бо в ньому «випаляються» та гинуть нежиттєздатні елементи системи», а «це призводить до її реорганізації» до тих меж і рівнів, поки культурна система не набуде якості самоврівноваженості, самоорганізації й самопродукування. Унаслідок подібної «культурної динаміки» в культуросфері спостерігається «зростання обсягу використаної інформації», вона набуває «надприродної якості» – цінності, смислу та значення. Подібний «ціннісний смисл» притаманний саме соціальній інформації, ціннісній комунікації, культурно-інформаційним процесам. І тому «всі члени суспільства опиняються зануреними в об'єднуюче їх інформаційне середовище», що несе «ціннісні смисли» [9, с. 320–321]. Вони діють як аттрактори, котрі «нібито притягують систему до себе» як до «межового стану». «Поки система рухається до аттрактора, це означає напрям еволюції культурної системи, але «поряд із межовими станами її стан стає невірноваженим і виникає віяло можливостей» [9, с. 356–357]. Людина переживає це як «духовну свободу», «свободу творчості», «творчість як рушійну силу культури», а із цим виникає «соціокультур-

на організація творчої діяльності» [9, с. 335, 338]. Подібним чином *культуру можна подати як креативний світ, «креатосферу» вже «четвертої природи», що виникає з біосфери, соціосфери й культуросфери як першої, другої і третьої природи. На відміну від останніх, у «креатосфері», окрім обмінних процесів речовиною та енергією, починають здійснюватись креативно-синергетичні процеси неентропійного характеру. Більше того, самі культурні взаємодії й породжують синергетику креатосфери.*

Культуросферне підґрунтя ноосферного буття й розвиток ноосферного світорозуміння в креатосфері «розумної природи».

У своїх вищих буттєвісних вимірах природа стає онтологічно багатовимірною, перетворюється на «четверту» й «п'яту» креативно-синергетичну реальність природкосмічного та космоноосферного буття людства. Згодом воно набуває ще більш високої вимірності й «онтологічної свободи» згідно з метазаконом «онтологічної доповненості» буття [5, с. 420–422, 425]. Це одна з *ключових проблем у становленні ноосферного світорозуміння, тому що воно потребує високорівневої свідомості й багатомірного мислення, відповідно до «онтологічної багатомірності» креативно-синергетичної реальності та ноосферного буття* [5, с. 275]. Зростання «буттєвісної вимірності» починається з розвитку культуросфери суспільства як «третьої природи». На цій основі розробляються найрізноманітніші концепції. Так, культуролог А. Кармін уважає, що культура 3-вимірна, в «тривимірній моделі культури» відповідна «структура культурного простору» має три основні парадигми як «типові «установчі» структури, що визначають організацію смислового змісту культурних феноменів». Подібне визначає сама «тривимірна» регулятивність і когнітивно-ціннісна «природа парадигм», тобто «1) когнітивні; 2) ціннісні; 3) регулятивні» парадигми [9, с. 131, 132–133]. Усі вони мають у культурному стосунку свої «основні вісьові форми», якщо виходити із цих парадигм та «інформаційно-семіотичного розуміння культури» [10, с. 11, 233]. Переходячи «точки біфуркації», культура набуває нових якостей шляхом «ціннісної регуляції смислів культури». «Рух по визначеній біфуркаційній кривій» піднімає культуру на вищий рівень організації. Її динаміка набуває «хвилеподібного характеру», а «підйоми і спади хвиль» у культурній системі в кожному циклі (верхній – нижній «точці перетину») піднімає культуру на вищий рівень, що обмежує хаотичний вияв соціокультурних процесів [10, с. 799–800]. Подібним чином у культуросфері суспільства створюється новий «когнітивний порядок» із конкретними «продуктами інтерпретації» у вигляді практичних знань, їх категоризації та інших дискурсивних практик самих учасників культурних взаємодій. Установлений «когнітивний порядок» трансформує практичне знання в «продукти когнітивної реальності», що вже має чіткі ознаки креативно-синергетичної реальності з «когнітивними практиками» [25, с. 63]. Подібним чином у континуальній культуросфері «третьої природи» починає реалізовуватись потенціал «креативної природи» і «креативний зміст природних сутностей» [14, с. 252, 255]. Надалі «культуросферна вимірність» природи підвищується в креатосфері четвертого онтологічного виміру, а саме креативно-синергетичній реальності, в якій і розвивається ноосферне буття з якісно новою світоглядною характеристикою ноосферного світорозуміння. У початкових формах воно виникає як «креативно-синергетичне світорозуміння» суб'єкт-об'єктного з єднання-всесюдності буття й мислення [26, с. 181, 234]. У структурі ноосферного буття подібне воно представлено «четвертою природою».

«Четверта природа» виникає вже не як суто природне явище, а в деякому сенсі як «понадприродне» та метафізичне. Змінюється саме філософське осмислення природи, а з ним і світорозуміння. Ще В. Вернадський прогнозував подібне, подаючи вищі біосферні стани природи в креативному втіленні наукового знання. Ж. Де-

льоз говорив про зміну «образу мислення» та перехід до «ментального синтезу» через повне розкриття висхідних Ідей. Проте він не зазначив, за яких умов подібне можливе. Більшість сучасних учених правильно вбачають тенденцію зміни «образу філософії» в контексті культури, бо саме на підґрунті культури й виникає необхідність «розвитку філософії на межі її можливостей», що «потребує великих витрат інтелектуальної енергії, критичного ставлення до суспільної думки і здібності протистояти її тиску». Якщо цього не робити, то в суспільстві виникає «облегшена філософія», націлена на «злобу дня», де ангажовано розглядаються проблеми, що хвилюють, як того кон'юктурно вимагають обставини [15, с. 33, 45–46]. Тому головний недолік «прагматичної філософії» полягає в тому, що вона світоглядно суттєво обмежує нові погляди та уявлення, має «більш-менш спеціалізований характер», бо дає «осмислення окремих проблем суспільного життя, культури, науки» й далека від «побудови грандіозних теоретичних систем» [15, с. 74]. Концепція «четвертої природи» теоретично і практично виводить культуру та знання на вищий духовно-творчий рівень креатосфери, де повноцінно розвивається ноосферне буття у високовимірній креативно-синергетичній реальності (четвертий «креатосферний вимір»).

За В. Вернадським, це наступний етап у розвитку біосфери, коли виникає наукова думка як планетарне явище, що впливає на планетарний обмін речовиною та енергією на Землі, змінюючи геологічні цикли й із ними геологічні епохи. Одночасно В. Вернадський добре усвідомлював зв'язок ноосфери із суспільством, гуманітарними науками та розумів, що тут потрібне окреме дослідження й філософське осмислення. Він доходить висновку, що «епоха ноосфери потребує глибокого синтезу суспільних і природознавчих наук» [16, с. 25–26]. Це буде «становлення нової реальності», в «котрій будь-яка перетворювальна діяльність людини буде ґрунтуватися на науковому розумінні природних і соціальних процесів». Руховою силою розвитку цієї нової реальності стане «сфера розуму». Зараз це «бунтівний, страждаючий, розум, який помиляється, заглиблений у безкінечний пошук меж, це і є той самий автентичний, притаманний людині розум», що «не вкладається в сучасні стандарти науковості» [6, с. 224–225]. Тільки в 90-х роках минулого століття в науковій думці починають оформлюватись ідеї, що людині та суспільству треба «осягнути різноманітність розуму», для чого необхідне нове узагальнення пізнання й культури, розгляд самого знання в контексті культури [17, с. 28]. Тоді й прийде нове світорозуміння в «ідеях альтернативної науки» передусім «культуристворювальної ролі науки» й, навпаки, «наукостворювальної ролі культури», котра об'єднує «дві наближені одна до одної сфери – науково-технічну й гуманістичну культури» [17, с. 152–153]. Єдність цих двох сфер можна інтерпретувати як креатосферу «четвертої природи».

За нашою концепцією, це є *ноосферна креативно-синергетична, самовідтворювальна реальність*, земнокосмічна «надсистема», котра безпосередньо контактує з космосом, космосферою як «космічною реальністю». Природний баланс уже як «земнокосмічний баланс» креативно-синергетичної реальності тут утворюється на четвертому буттєвісному рівні («онтологічної вимірності») як «гомеостаз 4-го роду», на який більше впливають космічні, ніж земноприродні процеси, більше детермінують «космічні ноотехнології» (що зараз отримали назву «нанотехнології»). Найважче «суспільна техноіндустрія» зараз руйнує як першоприроду, так і соціум і культуру, перетворює науку в агресивну руйнівну силу. На жаль, інформаційний потенціал суспільства, що починає акумулюватись унаслідок «мікрокомп'ютерної революції», перетворюється не в «нооінфосферу», а в «інформаційну техносферу», «техноінфосферу», в котру входять засоби обчислювальної техніки та інформатики, засоби інформаційно-телекомунікаційних систем, системи

телебачення, радіозв'язку й інших видів зв'язку (ЗМІ) [18, с. 129, 132]. Проте вже формується розуміння, що «техноінформаційне суспільство» треба трансформувати в суспільство інформаційної культури, в культуросферу, щоздатна генерувати креативно-синергетичну реальність, креатосферу, в котрій тільки й можливий розвиток ноосферного буття. Загалом повинна розвинути «культурно-інформаційна суспільна система» зі своїм духовно-творчим базисом, соціокультурними відносинами та інститутами [19, с. 269, 311].

Але подібна трансформація ще розуміється традиційно – як створення «нового інформаційного середовища проживання» з новою «культурою організації професійної діяльності» з локальними «розумовими центрами» у вигляді «електронних офісів» [18, с. 213]. Сама діяльність свідомості й розуму осмислюється як «співвідношення енергетичних та інформаційних явищ», а «органіка свідомості й думки – як виробництво органічних структур» [20, с. 216, 280]. Проте свідомість, розум, ноосфера в сучасних розробках практично не пов'язуються із синергетикою, культурно-інформаційною якістю суспільства («інфосфера»), духовно-творчою діяльністю людини, самоорганізацією та самовпорядкуванням суспільства, культурно-історичним континуумом його розвитку. Хоча вже Г. Хакен пов'язував синергетику із саморегуляцію суспільства, творчо-інтелектуальною діяльністю людини, з феноменом «безкінечної інформації» в понадвеликій системі, «надсистемі» у своїх синергетичних взаємодіях [21, с. 88–89, 93].

Ноосферно-синергетична реальність виникає не як окрема реальність – «оболонка» над біосферою, соціосферою й культуросферою – або як «вмістилище» всієї космічної інформації, духовно-ідеальний феномен. А також за наявності такої «соціальної об'єктивної реальності», в якій відкривається реальна можливість появи духовно-практичних знань «у процесі опредмечування та розпредмечування» [22, с. 19]. На думку відомого філософа Д. Дубровського, це безперервні й безкінечні творчі акти «духовної креації» у формах духовно-творчої реалізації. Тому й сама «ноосферна реальність» має статус «креативно-синергетичної», що безперервно твориться, генерується, репродукується в креатосфері «духовної активності», а це – «творча інтенція, цілепокладання та цілеспрямованість, воля», котра під час духовно-інтелектуальної реалізації приймає онтологічний, гносеологічний та аксіологічний аспекти [22, с. 17]. Так, Ф. Фукуяма, вималюючи свою модель культури у вигляді «тривимірної аксіології» з координатами духовності, практичності, змаганності, «пропустив» четверту координату – ціннісну координату у формі свободи як цінності і свободи творчості [11, с. 107, 108, 111]. Проте подібну «ціннісну свободу» вибору роду й форми діяльності в четвертому вимірі вітчизняний гносеолог А. Цофнас розглядає традиційно: економічні цінності (що пов'язані з професійною діяльністю), ідеологічні та політичні цінності, цінності дозвілля («креаційні цінності» – *ред.*) [11, с. 111–113]. До того ж А. Цофнас не бачить, що з новими «культурними вимірами» змінюється сама система реальностей як певних «сфер буття», а із цим і саме світорозуміння. Або розглядається в аспекті «примноження творених, мислимих або сприйманих реальностей» як психологічної «системи реальностей», що співвідноситься із зусиллями щодо «розширення свідомості» [12, с. 119]. Але подібна «розширена свідомість» і є передумовою для розвитку «високорівневої свідомості» й «багатовимірною мислення», котре і веде до сприйняття та усвідомленого осмислення високовимірного буття у відповідному ноосферному світорозумінні. Сучасна суспільна культуросфера як «третя природа», розвиваючись у креатосфері «четвертої природи», має принаймні шість рівнів онтологічної реальності. Це комунікативний, ціннісно-смісловий (аксіологічний), когнітивний, творчо-реалізаційний (креативний), естимативний (ціннісно-нормативний) та інтенційно-програмувальний рів-

ні [13, с. 194–198]. Ноосфера може ставати вищим онтологічним рівнем, «розумним земнокосмосом», а надалі земнокосмічною цивілізацією, «космоноосом п'ятої розумної природи».

Космоноос як «п'ята розумна природа». Це вже «космічна природа», космічний метаприродний ареал, котрий як Всесвітній континуум «уміщує» планетні природні сфери, всю їх безкінечну й безмежну континуальність. Якщо ноосфера трансформує нагромаджене людством сукупне наукове знання в «сукупний розум» людства та певну «метафізику знання», що має онтологічний статус «четвертої природи», то космоноос – це метафізична «мегасфера знання», реалогнозис, у якому представлені всі можливі форми знання ноосферно-планетарних розумів уже в онтологічному статусі «космічних розумів» п'ятої «розумної космоприроди».

Космоноосфера поки що тільки ідеально, на рівні Великої Ідеї формує в людства ноосферне світорозуміння й парадигму зміни енергетично-ентропійного буття на вище ноосферне буття в креативно-синергетичній реальності. Космосфера для людства є поки що «пуста», «нежива» й навіть «ворожа» всесвітня мегасфера. Інші «космічні розуми» якщо й мисляться, то переважно як агресивні та ворожі людству. Світорозуміння «ноосфери через призму глобальної гармонії світу» тільки почало формуватися в умовах, коли саме людство перебуває в постійних внутрішніх конфліктах [23, с. 102]. Але саме уявлення про людство як одну з форм «космічного розуму» й космоцивілізації поки що будується на аналогах і принципах національного уособлення та за національними ознаками. Наприклад, «ноосферизм і руський космізм», «сферне вчення руського космізму», ноосферна «вернадскіанська революція» тощо [23, с. 137]. Хоча це більше «український космізм» за ноосферним ученням В. Вернадського. У Франції на основі розробок Тейяра де Шардена може говорити про «французький космізм», у США – про «американський космізм», у Китаї – про «китайський космізм» і так далі. Більше того, інші форми «національного космізму» трактуються як «антиноосферизм», «техноноосферизм» або різновид «соціал-дарвінізму, тобто вчення, спрямоване проти утворення ноосфери на Землі» або, навпаки, як «метарелігія». Наприклад, подібним чином ганьбиться «вчення Рона Хаббарда як псевдорелігійна науково-гносеологічна система» американського зразка [24, с. 394–395, 398]. У розробках вітчизняних учених також існують філософсько-методологічні недоречності щодо «свідомості як енергетичної системи», «мислення як діяльності, що енергозабезпечена й енергопостачальна природою генотипу» людини, людського знання, що породжено «вірусом свідомості», яке «вимірюється за допомогою однієї характеристики – імпульсу» [20, с. 318, 324, 328]. Існує навіть думка, що для проникнення в «непроявлений світ» знання, котре «на сьогодні закрито від звичайної людини», «відокремлене від довколишнього» й «має суто абстрактний характер», треба створювати відповідні «ментальні дублі» та відкривати «енергетичні канали», щоб ці «ментальні дублі» могли «перетинати ... между антропологічного бар'єра» [24, с. 311–312]. Виходячи з подібних уявлень, необхідно створювати спеціальні «психоінформаційні технології», засновані на «психоінформаційних полях» і структурах, котрі дають змогу формувати «психоінформаційний простір» у вигляді трансперсональних психо-просторових утворень, де здійснюються енерго-інформаційні обміни. Це сумнівні й псевдорозумові, антиноосферні «енергетичні конструкції», котрі не враховують синергетичних феноменів. За нашою концепцією, в космоноосі безпосередньо синтезується гносеологічний ноосферно-планетарний континуум знань з онтологічною креативно-синергетичною реальністю у вседності мислення й буття, в разі чого утворюється «космічна метакультура» в сукупності різних «космічних розумів».

Результат наукової розробки представлено системною репрезентацією ноосферогенезису буття в його онтологічно-ноосферній «багатоприродній» структурі та космосферній вимірності. Це дає змогу в подібній системній представленості розвинути ноосферне світорозуміння як науковий світогляд вищого рівня більш досконалого гносеологічного й епістемологічного типу, що виходить за межі постнекласичної науки і стає ноонаукою.

Література

1. Данильян О.Г. Філософія / О.Г. Данильян, В.М. Тараненко. – Х. : Прапор, 2005. – 496 с.
2. Олейников Ю.В. Экологические альтернативы НТР / Ю.В. Олейников. – М. : Наука, 1987.
3. Прыкин Б.В. Новейшая теоретическая экономика. Гиперэкономика. Концепция философии и естествознания в экономике / Б.В. Прыкин. – М. : Банки и биржи, 1998. – 445 с.
4. Хакен Г. Синергетика: иерархия неустойчивостей и самоорганизующихся систем в устройствах / Г. Хакен. – М. : Мир, 1984. – 419 с.
5. Капіца В.Ф. Онтологічні виміри буття і філософія онтогенезису / В.Ф. Капіца. – Кривий Ріг : Мінерал, 2012. – 491 с.
6. Бучило Н.Ф. Філософія / Н.Ф. Бучило, А.Н. Чумаков. – СПб. : Питер, 2004. – 428 с.
7. Гуревич П.С. Культурология / П.С. Гуревич. – М. : Гардарики, 2003. – 280 с.
8. Гатальська С.М. Філософія культури / С.М. Гатальська. – К. : Либідь, 2005. – 327 с.
9. Кармин А.С. Культурология / А.С. Кармин, Е.С. Новикова. – СПб. : Питер, 2008. – 464 с.
10. Кармин А.С. Культурология / А.С. Кармин. – СПб. : Лань, 2003. – 928 с.
11. Цофнас А.Ю. Печаль Ф. Фукуями в пространстве аксиологических координат / А.Ю. Цофнас // Вопросы философии. – 2005. – № 11. – С. 106–118.
12. Войскунский А.Е. Система реальностей: психология и технология / А.Е. Войскунский, М.А. Селисская // Вопросы философии. – 2005. – № 1.
13. Капіца В.Ф. Національна світоглядна культура / В.Ф. Капіца. – Кривий Ріг : Видав. центр, 2012. – 566 с.
14. Мельник Л.Г. Фундаментальные основы развития / Л.Г. Мельник. – Сумы : Университ. кн., 2003. – 288 с.
15. Кармин А.С. Філософія / А.С. Кармин, Г.Г. Бернадский. – СПб. : Питер, 2006. – 580 с.
16. Мойсеев Н.Н. Оправдание единства. Комментарии к учению о ноосфере / Н.Н. Мойсеев. – М. : Мысль, 1990.
17. Заблуждающийся разум? / отв. ред. и сост. И.Т. Касавин. – М. : Политиздат, 1990. – 464 с.
18. Колин К.К. Социальная информатика / К.К. Колин – М. : Фонд «Мир», 2003. – 432 с.
19. Капіца В.Ф. Соціальна філософія культурно-інформаційного розвитку суспільства / В.Ф. Капіца. – Кривий Ріг : Видав. центр, 2012. – 486 с.
20. Гнатюк Л.В. Сознание как энергетическая система / Л.В. Гнатюк. – Сумы : Университ. кн., 1999. – 400 с.
21. Хакен Г. Иерархия и самоорганизация / Г. Хакен. – М. : Мир, 1991. – 240 с.
22. Дубровский Д.И. Категория идеального и ее отношение с понятиями индивидуального и общественного сознания / Д.И. Дубровский // Вопросы философии. – 1988. – № 1. – С. 15–26.
23. Субетто А.И. Ноосферизм / А.И. Субетто. – СПб. : КГУ им. Н.А. Некрасова, КГУ им. Кирилла и Мефодия, 2001. – Т. 1. – 2001. – 591 с.
24. Чумаченко В.А. Поширення горизонту свідомості людини / В.А. Чумаченко // Інформоенергетичні технології адаптаційних процесів життєдіяльності на початку III-го тисячоліття : зб. наук. праць. – 329 с.
25. Філіпчук Г.Г. Громадянське суспільство / Г.Г. Філіпчук. – Чернівці : Зелена Буковина, 2002. – 488 с.
26. Капіца В.Ф. Гносеологічні перетворення знання і ноуменальне пізнання / В.Ф. Капіца. – Кривий Ріг : Видав. центр, 2011. – 287 с.

Анотація

Капица В. Ф. Ноосферогенезис буття й онтологічна структура ноосферної реальності як культуросфери і креатосфери ноосферного світорозуміння. – Стаття.

У статті на основі інноваційних розробок креативно-синергетичних засад системно подано ноосферогенезис буття в його онтологічно-ноосферній структурі «багатоприродності» й космосферній вимірності. Представлено первинний ноосферогенезис на природному креативно-синергетичному підґрунті та репрезентовано культуросферу нообуття як наукової реальності з розвитку ноосферного світорозуміння, котре безпосередньо творить креатосферу «розумної природи» і є ноосферним каналом зв'язку з космоноосферою.

Ключові слова: ноосфера, креативна синергетика, культуросфера і креатосфера буття, ноосферна реальність, ноосферогенезис, онтологічна структура ноореальності, ноосферний вимір буття, космоноосфера, ноосферне світорозуміння й ноомислення, ноосферне пізнання.

Аннотация

Капица В. Ф. Ноосферогенезис бытия и онтологическая структура ноосферной реальности как культуросферы и креатосферы ноосферного миропонимания. – Статья.

В статье на инновационных креативно-синергетических основах системно представлен ноосферогенезис бытия в его онтологическо-ноосферной структуре «многоприродности» и космосферном измерении. Показан первичный но-

осферогенезис на природной креативно-синергетической основе и репрезентована культуросфера нообуття как научная реальность из развития ноосферного миропонимания, которое непосредственно создает креатосферу «разумной природы» и является ноосферным каналом связи с космосферой.

Ключевые слова: ноосфера, креативная синергетика, культуросфера и креатосфера бытия, ноосферная реальность, ноосферогенезис, онтологическая структура ноореальности, ноосферное измерение бытия, космоноосфера, ноосферное миропонимание и ноомышление, ноосферное познание.

Summary

Kapitsa V. F. Noosferogenesis and ontological structure of noosphere reality as kul'turosfer and kreatosfer noosphere conception of the world. – Article.

Article on innovative creative-sinjergeticheskikh basics of systemically submitted being noosferogenesis in its ontological structure-noosphere "manynatural" and kosmosfernom dimension. Shows primary noosferogenesis on a natural creative-sinjergetic basis and presentation kulturosfera noo-being as a scientific reality of the noosphere development outlook, which directly creates kreatosferu "rational nature" is the noosphere channel saint with cosmosphere.

Key words: noosphere, creative synergy, and kulturosfera kreatosfera being, noospheric reality noosferogenesis, noorealnosti ontological structure nosofernoe dimension of being, kosmonoosfera, noospheric outlook and noothinking, noospheric knowledge.